



SOSIAL FƏLSƏFƏ BİLİK VƏ İDRAK FORMASI KİMİ

Ülviyyə Tacir qızı Mehraliyeva 

Odlar Yurdu universiteti, Bakı, Azərbaycan
salimova.ulviyye@mail.ru

Sosial fəlsəfə cəmiyyətin və fərdlərin sosial davranışlarını, cəmiyyətin inkişafını, fərd və qrupların rollarını araşdırır. Bu sahə sosial reallığı dərk etməyə və onun qanunauyğunluqlarını müəyyən etməyə çalışır. O, insan və cəmiyyət arasındakı əlaqəni tədqiq edərək, sosial hadisələrin mahiyyətini və onların dəyişmə mexanizmlərini izah edir. Müasir dövrdə sosial fəlsəfə bir çox problemləri araşdırır. Bunlara sosial bərabərsizlik, ədalət, mədəni müxtəliflik, kimlik və identiklik məsələləri, texnologiyanın cəmiyyətdə yaratdığı dəyişikliklər kimi mövzular aiddir. Bu problemlər cəmiyyətin necə inkişaf edəcəyi və bu dəyişikliklərin insanlara təsiri ilə bağlı suallar doğurur.

Sosial fəlsəfə ilə əlaqələndirilən ümumi konsepsiyaları qısa şəkildə belə ifadə etmək olar. Onun son məqsədi insan taleyinin təlatümlərinin fəlsəfi təfsiridir- insanların sırf fərdlər kimi deyil, bir cəmiyyətin üzvləri kimi taleyi . Beləliklə, o hər şeydən əvvəl yalnız insanın ictimai həyatı kontekstində başa düşülə bilən hadisələrə aiddir: dövlət, hüquq, iqtisadiyyat, din, bir sözlə, bəşəriyyətin bütün maddi və intellektual mədəniyyəti.

Açar sözlər: sosial fəlsəfə, bilik forması, idrak prosesi, insan münasibətləri, sosial dəyişiklik, sosial proseslər

GİRİŞ

Hamıya aydındır ki, cəmiyyət anlayışı adətən bir-biri ilə bağlı olan və bütövlükdə birləşmiş insanların məcmusudur. Bu tərifə əsasən, cəmiyyət birlikdir, cəmiyyət çoxluqdur, həm də sosial quruluşun bütövlüyünü müdafiə edir. Bir tərəfdən bizdə cəmiyyətin mexaniki, fərdi, atomistik tərifləri, digər tərəfdən isə orqanizm, kollektivist təriflər var. Orqanizm ictimai bütövün əhəmiyyətini şişirdir və insan fərdlərinə məhəl qoymur və ya onları sosial bütövlüyünə tabe edir və nizamı bütövün dəyərinin müəyyən edilməsinin nəticəsi elan edir, fərdlər isə bütöv və ya ifadə edənə tabe olurlar, təmsil edirlər. Cəmiyyət haqqında biliklər sisteminin nəzəri əsasını sosial fəlsəfə təşkil edir.

Sosial fəlsəfə anlayışı üç baxımdan araşdırıla bilər: Birincisi, sosial fəlsəfə cəmiyyət və onun təbiəti haqqında fikirlər məcmusudur. İkincisi, sosial fəlsəfə təbiət və cəmiyyətin ən ümumi inkişaf qanunlarını öyrənir. Üçüncüsü, sosial fəlsəfə bu cəmiyyətdə üstünlük təşkil edən ideyaların fəlsəfi tənqidi və konstruktiv dəyər alternativlərinin axtarışı da daxil olmaqla, sosial inkişafın ən aktual və mürəkkəb problemlərinin dəyər-dünyagörüşü təhlilidir.

Sosial fəlsəfə cəmiyyətin və fərdlərin sosial davranışlarını, cəmiyyətin inkişafını, fərd və qrupların rollarını araşdırır. Bu sahə sosial reallığı dərk etməyə və onun qanunauyğunluqlarını müəyyən etməyə çalışır. O, insan və cəmiyyət arasındakı əlaqəni tədqiq edərək, sosial hadisələrin mahiyyətini və onların dəyişmə mexanizmlərini izah etməyə çalışır.

Sosial fəlsəfəyə tarixi nöqtəyi-nəzərdən yanaşsaq sosial fəlsəfə, fəlsəfə kimi mifologiya və dindən qaynaqlandığını görə bilərik. Sosial fəlsəfə tarixin müxtəlif dövrlərində filosofların diqqət mərkəzində olmuşdur. Onlar cəmiyyətin quruluşu, sosial institutlar, insan və cəmiyyət arasındakı münasibətlər barədə müxtəlif nəzəriyyələr irəli sürmüşlər. Məsələn, qədim yunan filosofu Platon – ideal dövlət nəzəriyyəsində cəmiyyəti üç sinfə bölmüşdür: hökmdarlar (filosoflar), mühafizəçilər və istehsalçılar. Dövlətin əsas məqsədinin ümumi rifaha nail olmaq olduğunu müdafiə etmişdir. Aristotel isə insanı "siyasi heyvan" adlandıraraq, onun cəmiyyətdə yaşamaq üçün yaradıldığını bildirmişdir. Dövlətin əsas məqsədinin vətəndaşların xoşbəxtliyini təmin etmək olduğunu qeyd etmişdir.



Hobbs – sosial müqavilə nəzəriyyəsiçisi olmuşdur. O, insan təbiətini "hamının hamıya qarşı müharibəsi" kimi təsvir etmişdir. Fikrinə görə, insanlar təbii vəziyyətdə anarxiya və kaos içində yaşayır və güclü bir hökumət olmadan sabitlik mümkün deyil. Emil Dürkheyim – Sosial nizam və kollektiv şüuru müdafiə etmişdir. Cəmiyyətin bütövlüyünü təmin edən sosial normativ sistemin mövcudluğunu vurğulamışdır. O, insanların kollektiv şüur vasitəsilə birləşdiyini bildirmişdir [3].

ƏSAS HİSSƏ

Sosial fəlsəfinin əsas xüsusiyyətləri. Bu xüsusiyyətlərə aşağıdakıları daxil etmək olar:

1. Cəmiyyətin təməl qanunlarını araşdırır:

- Sosial fəlsəfə cəmiyyətin təşkili və fəaliyyəti ilə bağlı fundamental prinsipləri öyrənir.
- Sosial institutlar (dövlət, ailə, din, iqtisadiyyat və s.) arasındakı əlaqələri izah edir.

2. İnsan və cəmiyyət münasibətlərini təhlil edir:

- Fərd və cəmiyyət arasındakı qarşılıqlı təsiri araşdırır.

- Şəxsiyyətin formalaşması, sosiallaşma prosesi və insanın ictimai rolu ilə bağlı suallara cavab axtarır.

3. Sosial dəyişiklikləri və inkişafı izah edir:

- cəmiyyətin dəyişmə və inkişaf dinamikasını tədqiq edir.

- sosial inqilablar, modernləşmə, qloballaşma kimi hadisələrin fəlsəfi əsaslarını öyrənir.

4. sosial ədalət və bərabərlik problemlərini araşdırır:

- Cəmiyyətdə bərabərsizlik, sosial haqsızlıq və ayrı-seçkilik məsələlərini fəlsəfi baxımdan izah edir.

- Sosial ideologiyaların və siyasi sistemlərin sosial ədalətə təsirini öyrənir.

5. Mədəniyyət və ideologiyanın rolunu izah edir:

- Cəmiyyətin mədəni inkişafı və ideoloji təsirləri araşdırır.

- Sosial dəyərlərin, adət-ənənələrin və normativ sistemlərin formalaşma mexanizmlərini izah edir [2, s. 128].

Fəlsəfinin insan sosiallığını təsvir və izah etmək qabiliyyəti mütləq insan təbiətinin spesifik obrazları ilə bağlıdır. Bu qabiliyyət ona əsaslanır ki, fəlsəfə özü insan təbiətinin belə obrazlarını qurmaq və onları fəlsəfi sistem çərçivəsində əsaslandırmaq hüququ verir. İnsan sosiallığını izah etmək üçün fəlsəfə özünün irəliləyəcəyi əsas insan obrazını qurmalı və sonra özünü fəlsəfi əsaslarla təmin etməlidir. Beləliklə, insan obrazı, sosiallıq və sosiallığın fəlsəfi dərk bir-biri ilə əlaqəli və bir-birindən asılı bütövlük təşkil edir. Bir çox cəhətdən fəlsəfə insan və sosiallığın müxtəlif obrazları və onların əsaslandırılması silsiləsi kimi başa düşülə bilər. İnsan mahiyyətinin və ictimailiyinin əsasını, fəlsəfi mövqeyinin sərhədlərini daha yaxşı müəyyən etmək üçün iki misal verək. Məsələn, Yuma görə simpatiya sosiallığın fəlsəfi dərkinin əsasını təşkil edir. Simpatiya və onun sosiallıqla əlaqəsi - təcrübə faktı olduğu üçün onun empirik sübutu var. Başqalarına rəğbət bəsləmək və onlarla müxtəlif münasibətlərə girmək qabiliyyəti insanın əsas xüsusiyyətlərindən biridir və onun davranışının bütün digər nümunələrini müəyyən edir. İstər özündə, istərsə də nəticələrində insan təbiətinin bütün keyfiyyətlərindən ən diqqətəlayiq olanı bizim başqa insanlara rəğbət bəsləmək, onların meyl və hisslərini ünsiyyət yolu ilə dərk etmək meylimizdir. Beləliklə, insan təbiəti və onun əsas xüsusiyyəti - simpatiya – sosiallıqda öz əksini tapdı [4].

Karl Marksda biz insan və sosiallığın fərqli obrazını görürük. Marks üçün insanların obyektiv-praktik fəaliyyəti ictimai münasibətlərin fəlsəfi dərk edilməsi üçün həlledici əsasdır. İnsanın öz əməli fəaliyyətinin məhsuludur, ictimai münasibətlərin məcmusudur, bu da bütün digər xassələrinin əsasında dayanır. Beləliklə, Marksın insan təbiətinə baxışı onun insan sosiallığı haqqında anlayışının əsasında dayanır və hər ikisi öz əsaslarını dialektik metodda və bu metodun əsaslandırıldığı tarixi materializm nəzəriyyəsində tapır [5, s. 19].

Fəlsəfinin insan və cəmiyyət fenomenini onların qarşılıqlı təsirində nəzərdən keçirərkən əsas vəzifəsi sosial problemlərin və müəyyən bir cəmiyyətin nümayəndəsi kimi hər bir insanın problem-



lərinin bərabərləşdirilməsi üçün nəzəri şərtlər hazırlamaqdır. Bu baxımdan problemlərin dərk edilməsində fəlsəfi konsepsiyalar öyrənilməlidir. Sosial fəlsəfəyə bir neçə aspektdən yanaşmaq olar.

1. Ümumilikdə bir fəlsəfə kimi. Onun Kant tərəfindən müəyyən edilən tərkib hissələri: məntiq, fizika, etika, qnoseologiya, elmin metodologiyası və ya yeni şərhə qnoseologiya, ontologiya, aksiologiya ilə tamamlanır. Onlar sosial cəhətdən müəyyən edilir və cəmiyyətin müəyyən inkişaf mərhələsində və insanların qarşılıqlı əlaqə formalarında yaranır. Çoxları şübhə edir ki, bizim materializm əsrimizdə, sözün qeyri-fəlsəfi mənasında, fəlsəfənin hər hansı bir mənası var. Hətta 21-ci Ümumdünya Fəlsəfə Konqresində (İstanbul, avqust 2003) bəzi natiqlər “fəlsəfənin ölümü”ndən, onun mövzu sahəsinin bulanıqlığından və indi fəlsəfənin hər şeylə məşğul olmasından danışdılar. Hazırda bir çox filosofların, xüsusən də C.Habermasın əsərlərində təqdim olunan fəlsəfənin sonu, metafizikanın sonu mövzusu yeni deyil. Qlobal miqyasda intellektual dəyişiklikləri təfərrüatı ilə tədqiq edən adı çəkilən amerikalı tədqiqatçı R. Kollinz metafizika ilə metafizika arasında dəyişən əlaqəni göstərir. Elm, metafizika və din bu gün də qüvvədə ola biləcək bir nümunəni qeyd edir: “Dekart və onun müasirləri fəlsəfəni elmlə əvəz etməyə çalışsalar da, öz proqram arqumentlərini fəlsəfə əsasında qurmuşdular. Dini ixtilaflara son qoymağa ümid edən dünyəvilər metafizikanı ilahiyətin qalığı kimi qovdular, eyni zamanda özləri də başqa bir mücərrəd suallar torunu toxudular. Bu nümunə təkrarlanır: təkrar-təkrar fəlsəfəni məhv etmək cəhdləri daha yüksək səviyyə yaradır ki, bu zaman fəlsəfənin sferasının daha da genişlənməsi baş verir” .

2. Sosial fəlsəfə fəlsəfi fəaliyyətin bir aspekti kimi, cəmiyyətin öyrənilməsi ilə bağlıdır. Məhz bu mənada “sosial fəlsəfə” termini Qərb mənbələrində daha çox işlədilir: “Platonun sosial fəlsəfəsi”, “Kontun sosial fəlsəfəsi”, “Bertran Rasselin sosial fəlsəfəsi” və s.

3. Sosial fəlsəfə sosial həyatın, insan münasibətlərinin və icma həyatının son əsaslarını öyrənən fəlsəfi elmlərdən biri kimi. Fəlsəfədə antropoloji dönüş çağırışı bu gün ona görə vacibdir ki, köklü sosial transformasiyalar şəraitində insanın necə insan olmasından çox şey asılıdır [6, s. 7].

Sosial fəlsəfənin məqsədi insan taleyinin təlatümlərinin fəlsəfi təfsiridir - insanların sırf fərdlər kimi deyil, bir cəmiyyətin üzvləri kimi taleyi . Beləliklə, o hər şeydən əvvəl yalnız insanın ictimai həyatı kontekstində başa düşülə bilən hadisələrə aiddir : dövlət, hüquq, iqtisadiyyat, din, bir sözlə, bəşəriyyətin bütün maddi və intellektual mədəniyyəti.

Sosial fəlsəfə bilik forması kimi. Bilik forması olaraq sosial fəlsəfə cəmiyyətin, sosial institutların və insan münasibətlərinin mahiyyətini öyrənən nəzəri bir sahədir. O, sosial proseslərin, dəyərlərin və normativ sistemlərin dərin təhlilini apararaq yeni biliklər əldə etməyə imkan yaradır. Sosial fəlsəfə bilik forması olaraq bir neçə xüsusiyyətlərə malikdir:

- Sosial fəlsəfə təbiət elmləri kimi empirik deyil; əvəzinə, o, əks etdirən biliklər təqdim edir, yəni sosial həyatın arxasında duran mənə, dəyərlər və normaları anlamağa kömək edir.

- sosial reallığın ümumi və fundamental prinsiplərini araşdırır;
- tarixi və mədəni kontekstdə sosial dəyişiklikləri izah edir;
- cəmiyyətin strukturunu, institutlarını və onların funksiyalarını təhlil edir;
- həyat və ölüm, azadlıq və məsuliyyət problemləri; tarixi şəxsiyyət növləri, onun mədəniyyətlə, bütövlükdə cəmiyyətlə əlaqəsini öyrənir.

Sosial fəlsəfə idrak forması kimi. İdrak forması olaraq sosial fəlsəfə insanların cəmiyyəti dərk etməsi üçün istifadə etdiyi üsulları, prinsipləri və metodologiyaları araşdırır. O, idrakın sosial aspektlərini öyrənərək insanların cəmiyyət haqqında təsəvvürlərini necə formalaşdırdığını izah edir. Bura daxildir:

- sosial reallığın necə dərk edildiyini və bu idrakın necə formalaşdığını izah edir;
- sosial gerçəkliyi anlama prosesində dilin, mədəniyyətin və dəyərlərin rolunu araşdırır;
- ictimai şüurun və ideologiyaların idrak prosesinə təsirini öyrənir;
- ən yeni elmi istiqamətlərin təsiri fonunda yanaşsaq isə (məsələn setteleretika sahəsi (insan intellektinin tam olaraq süni intellektə köçürülməsi)) görərik ki, sosial fəlsəfə idrak forması kimi yeni məzmun kəsb etmişdir. Burada əsas məqam müasir elmi istiqamətlərin idraki və metodoloji özəl-



likləri ilə bağlıdır. Konkret olaraq ən yeni elmi istiqamətlər çox ciddi şəkildə yeni texnologiyalar və praktiki-tətbiqi aspektlə sıx əlaqədə formalaşırlar [7, s. 51]. Yaxud da, müasir dövrdə texnoelm bütövlükdə insan idrakının təkamül dinamikasının növbəti mərhələsini ifadə edir [8, s. 108].

Müasir cəmiyyət bəşər sivilizasiyasının keyfiyyətə yeni inkişafı səviyyəsidir və idarəetməyə, təbii mühitlə qarşılıqlı əlaqəyə və şəxsiyyətlərarası münasibətlərə yeni yanaşmalar tələb edir. Sosial fəlsəfə müasir dövrdə yaranmışdır. Müasir dünya problemlərin yığılmasında yeni sürətlənmə ilə xarakterizə olunur. Bəşəriyyət bu fenomenə artıq dəqiq cavab verib. İnsan başa düşdü ki, dünya bizi öz mürəkkəbliyi ilə döyür. Kibernetikanın nəzəri əsasında texniki vasitələr yaradılmışdır ki, onun vasitəsilə insan getdikcə mürəkkəbləşən problemləri həll etmək qabiliyyətini artırır. Atom nüvəsinə nüfuz etmə, kosmosun kəşfiyyatı, genetikə, insan genomunun kəşfi və praktikaya daxil olan biotexnologiyaya artan mürəkkəbliyin ən bariz əlamətləridir. Mürəkkəblik qeyri-xətti, dinamik proseslərlə məşğul olan sosial elmlərdən yan keçə bilməz. Onlar müxtəlif təhlükələrə, o cümlədən milli fəlakətlərə səbəb olur. Sosial həyatın artan mürəkkəbliyi şəraitində sosial fəlsəfənin yeni vəzifələri ortaya çıxır və bu məsələlərin öyrənilməsi aktuallıq kəsb edir.

Müasir sosial fəlsəfənin qarşısında sosial olanı yenidən düşünmək vəzifəsi durur. Lakin bu, metafizik və sosial-elmi modeldə mövcud olan sosial ideyaya, hətta yenidən işlənmiş olsa belə, qayıtmaq cəhdi deyil. Sosial olanı yenidən düşünmək vəzifəsi təkcə onun konseptuallaşdırılmasının metafizik və ya sosial-elmi modelini aradan qaldırmaq zərurəti ilə müəyyən edilmir. Böyük ölçüdə, bu yenidən düşünmə mövcud sosiallığın və müasir fəlsəfənin dizayn ehtiyacları və perspektivləri ilə diktə olunur.

Fəlsəfi və sosial-humanitar ədəbiyyatda 20-21-ci əsrlərin əvvəllərində sosiallıqda baş verən dəyişiklikləri ifadə edən bir çox termin var: “qloballaşma”, “qlokallaşma”, “mondiallaşma”, “virtuallaşma”, “hibridləşmə”, “şəbəkə cəmiyyəti”, “informasiya cəmiyyəti” Bu terminlərin hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri və ortaq cəhətləri var. “Yeni sosiallıq” eyni zamanda sosial əlaqələrin məkan-zaman genişlənməsini və daralmasını gətirir: bir tərəfdən - genişlənmə, dünya fenomeni olduğundan, birgəyaşayış yerdən çox-çox kənara çıxır, digər tərəfdən - daralma, dünya adiləşdiyindən qlobal (yaxud şəbəkə və ya virtual) birgəyaşayış hərfi mənada ən çox nəzərdə tutulur. Bu məkanlaşmadan xarici, başqa dünyanın yoxluğu gəlir: yalnız bu dünya mövcuddur və onun başqa dünya əsasları yoxdur. Deməli, dünyanın müxtəlifliyi, çoxluğu, hadisələrin sonsuz keçidi: nə isə onun lokallaşdırılmasında baş verir. Bu, elmin və müasir informasiya texnologiyalarının cəmiyyətin həyatının ən mühüm sahələrinə cəbhədən daxil olmasıdır; dünya inkişafının qloballaşması və ekoloji problemlərin daim kəskinləşməsi; postsosialist və inkişaf etməkdə olan dövlətlərin transformasiyası və modernləşməsi prosesləri ilə əlaqədar çoxsaylı regional gərginlik mərkəzlərinin yaranması; mədəniyyətin kütləviləşməsi fenomeni; şüurun həyatının qeyri-xətti və virtual modellərinin formalaşması və s. Postmodern dövrün sivilizasiya görünüşünü daha çox müəyyən edən qeyd olunan problemlər bu gün geniş ideyalar, konsepsiyalar və metodoloji yanaşmalar çərçivəsində nəzərdən keçirilir və öyrənilir.

Fəlsəfə və elmin müəyyən bir sahəsi üçün xüsusi əhəmiyyətə malik və müzakirəsinə zəruri ehtiyac olan problem aktual adlanır. Sosial elmlərdə də bu problem ikitərəfli olur: problemlərin bir qrupu fənnin daxili vəziyyəti, spesifikliyi, strukturu ilə bağlıdır. Digər qrup isə konkret bilik sahəsinin inkişafı zamanı yaranan və ya xarici səbəblərdən meydana gələn problemlərdir. Müasir dövrdə sosial fəlsəfə bir çox problemləri araşdırır. Bunlara sosial bərabərsizlik, ədalət, mədəni müxtəliflik, kimlik və identiklik məsələləri, aşağı həyat standartları problemi, texnologiyanın cəmiyyətdə yaratdığı dəyişikliklər, demoqrafik problem, qida problemi, sağlamlıq problemi kimi mövzular aiddir. Bu problemlər cəmiyyətin necə inkişaf edəcəyi və bu dəyişikliklərin insanlara təsiri ilə bağlı suallar doğurur.

Sosial proseslərin idarə olunmasında şüurlu prinsipin rolu və onun tətbiq miqyası artsa da, cəmiyyət hələ o vəziyyətə çatmayıb ki, onda baş verən bütün prosesləri şüurlu şəkildə tənzimləyə bilsin. Ona görə də hazırda dəbdə olan bütün sosial prosesləri yalnız mövzudan asılı olaraq şərh etmək



cəhdləri ən azı tezdir. Düşünürəm ki, müasir sosial problemləri nəzərə alan təbiət və cəmiyyət haqqında əldə edilmiş bilik səviyyəsinə uyğun gələn, sosial varlığın dinamikasının dərk edilməsinə xidmət edən bilən sosial inkişafın nəzəriyyəsinə yaratmaq vəzifəsi yüksək vəzifə kimi mövcuddur və fəlsəfə ondan əl çəkə bilməz. V. E. Kemerov tərəfindən "çoxölçülülük" termini sosial-fəlsəfi problemləri təqdim edərkən, insan varlığının mürəkkəbliyini, "dəriniyini" vurğulamaq istədikdə istifadə olunur. Belə ki, o yazır ki, insan hərəkətlərinin həmişə müşahidə oluna bilməyən qarşılıqlı asılılığına görə, onlar öyrənildikdə "ayrıca fəaliyyət aktı elementar görünməkdən çıxır. O, çoxölçülülüüyünü kəşf edir. Başqa yerdə deyilir ki, "insan fəaliyyətinə iqtisadi, birölçülü baxış" məsələni, yaradıcılıq proseslərini izah etmək üçün yetərli deyil. Burada artıq "bu ideyanı emal etmək, ona "dəriniylik" vermək, onun spesifik çoxölçülülüüyünü müəyyən etmək lazımdır" [9].

YEKUN NƏTİCƏ

Sosial fəlsəfə cəmiyyətin mahiyyətini, strukturunu və inkişaf qanunlarını öyrənən bir sahədir. Sosial fəlsəfə həm bilik forması, həm də idrak prosesi kimi cəmiyyətin dərin mahiyyətini anlamağa kömək edir. O, sosial hadisələri izah etməklə yanaşı, insanların bu hadisələri necə qavradığını da araşdırır. Bu, sosial reallığın obyektiv və subyektiv aspektlərini nəzərə almağa imkan yaradır. Sosial fəlsəfənin əxlaqi inkişafdan, yeni problemlərin axını ilə əlaqədar bu təcrübəni yenidən düşünmək qabiliyyətindən istifadə etməsi zərurəti ilə əlaqədar ona xüsusi diqqət yetirilməlidir.

İctimai həyatda insanın sosial probleminin qısa fəlsəfi tədqiqini yekunlaşdıraraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, fəlsəfə insan əllərinin yaradıcılığı kimi çıxış edir. Sosial fəlsəfə bilik və idrak forması olaraq insan və cəmiyyət münasibətlərini şərh edən bilik sistemidir; müasir problemlərə yeni baxış bucağı gətirir; sosial fəlsəfə həm empirik (faktiki) , həm də normativ (dəyərlər əsaslı) bilikləri özündə birləşdirir. Sosial fəlsəfə sosial reallığın tənqidi təhlil və yenidən qurulmasına yardım edir. Bu bilik forması sosial reallığı yalnız təsvir etməklə kifayətlənmir, onu tənqid edir və alternativ modellər təklif edir.

- Müasir dövrdə sosial fəlsəfənin daha praktik və qlobal təsir gücünə malik olması üçün bir sıra tövsiyə və təklifləri vermək olar :

- fənlərarası yanaşmanı genişləndirmək. Sosial fəlsəfə digər elmlərlə qarşılıqlı əlaqədə öyrənilməlidir. Məsələn, süni intellekt və etik problemlər mövzusu həm texnologiya, həm də sosial fəlsəfə üçün aktualdır.

- texnologiya və etika arasında körpü qurmaq. Rəqəmsal transformasiya, süni intellekt, sosial şəbəkələr və onların insan cəmiyyətinə təsiri sosial fəlsəfənin əsas tədqiqat sahələrindən biridir və ölkəmizdə bu sahədə tədqiqatları genişləndirmək lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Davamlı inkişafın sosial və fəlsəfi problemləri. – Bakı: "Elm və təhsil", - 2020. - 312 s.
2. Алексеев, П. В. Социальная философия / П. В. Алексеев . – Москва: Проспект, - 2015. - 256 с.
3. Emile Durkheim's theory._February 13, 2024 URL : <https://www.simplypsychology.org/emile-durkheims-theories.html>
4. Зеленков, А. И. Социум, цивилизация, культура в исследовательских традициях классической и современной философии / А. И. Зеленков [и др.] - Минск : БГУ, - 2015. - 327 с.
5. Керимов, Т. Х. Социальная философия / Т. Х. Керимов. - Урал. федер. ун-т. - Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, - 2018. – 304 с.
6. Крылова, И.А. Новые идеи в социальной философии / И.А. Крылова. -Москва : ИФРАН, - 2006. - 324 с.



7. Зулфугаров, В. Р. Влияние новейших научных тенденций на современное научное познание: философский подход // Ilm sarchashmalari. Ilmiy-nazariy, metodik jurnal. Urganch Davlat Universiteti. – 2024(11). – с. 46-53.

8. Zulfugarov, V.R., Gurbanov, F.M. Technoscience and digitality: an epistemological analysis of interactions // Young researcher. Scientific & practical journal. – 2023, № 3. – p. 101-111.

9. Социальная философия: актуальные проблемы. Выпуск №1(42) /2006

URL : <https://www.socionauki.ru/journal/articles/253277/>

10. <https://global.oup.com/academic/?cc=az&lang=en&>

SOCIAL PHILOSOPHY AS A FORM OF KNOWLEDGE AND COGNITION

U.T. Mehraliyeva

Social philosophy examines the social behavior of society and individuals, the development of society, and the roles of individuals and groups. This field tries to understand the social reality and determine its regularities. By studying the relationship between man and society, he tries to explain the essence of social phenomena and the mechanisms of their change. In modern times, social philosophy examines many problems. These include topics such as social inequality, justice, cultural diversity, issues of identity and identity, changes caused by technology in society. These problems raise questions about how society will evolve and how these changes will affect people. The general concepts associated with social philosophy can be briefly stated as follows. Its ultimate goal is a philosophical interpretation of the vicissitudes of human destiny - the destiny of people not just as individuals, but as members of a community. Thus, it refers first of all to phenomena that can be understood only in the context of human social life: state, law, economy, religion, in short, the entire material and intellectual culture of mankind.

Keywords: *social philosophy, form of knowledge, cognitive process, human relations, social change, social processes*

СОЦИАЛЬНАЯ ФИЛОСОФИЯ КАК ФОРМА ЗНАНИЯ И ПОЗНАНИЯ

У.Т. Мехралиева

Социальная философия исследует социальное поведение общества и отдельных лиц, развитие общества и роли отдельных лиц и групп. Это поле пытается понять социальную реальность и определить ее закономерности. Изучая взаимоотношения человека и общества, он пытается объяснить сущность социальных явлений и механизмы их изменения. В наше время социальная философия исследует множество проблем. К ним относятся такие темы, как социальное неравенство, справедливость, культурное разнообразие, вопросы идентичности и идентичности, изменения, вызванные технологиями в обществе. Эти проблемы поднимают вопросы о том, как будет развиваться общество и как эти изменения повлияют на людей.

Общие понятия, связанные с социальной философией, можно кратко сформулировать следующим образом. Ее конечная цель – философское осмысление превратностей человеческой судьбы – судьбы людей не просто как личностей, но как членов сообщества. Таким образом, прежде всего речь идет о явлениях, которые можно понять только в контексте общественной жизни человека: государства, права, экономики, религии, словом, всей материальной и интеллектуальной культуры человечества.

Ключевые слова: *социальная философия, форма познания, познавательный процесс, человеческие отношения, социальные изменения, социальные процессы*